

REWITALIZACJA PRZYRODNICZA MIAST – KONTYNUACJA CZY DYSKONTYNUACJA

Elżbieta Przesmycka

Katedra Architektury, Urbanistyki i Planowania Przestrzennego
Politechnika Lubelska
e-mail: eprzesmycka@pollub.pl

Streszczenie: W ostatnich latach obserwujemy nowe spojrzenie na miasto i jego wartość dla człowieka. Różne zjawiska degradacji przestrzeni miejskich obligują do ich regeneracji zgodnie z zasadami rozwoju zrównoważonego. Rewitalizacja przyrodnicza nie ogranicza się do zachowania i powiększenia udziału terenów otwartych w mieście i na jego obrzeżach, ale obejmuje inne działania będące częścią świadomej polityki przestrzennej w skali miasta. Zgodnie z wizją miasta XXI w. ma ona polegać na tworzeniu indywidualnego krajobrazu miejskiego przez ochronę i planowanie wszystkich głównych elementów przyrody i dziedzictwa kulturowego.

Słowa kluczowe: zrównoważony krajobraz miejski, przyroda, rewitalizacja, przestrzeń publiczna

WSTĘP

Jedną z wielu dróg w poszukiwaniu sposobów na polepszenie warunków życia w mieście oraz uatrakcyjnienie miasta dla jego użytkowników stała się w ostatnich latach rewitalizacja przestrzenna, a w szczególności terenów przestrzeni publicznych. W działaniach tych uwzględniać się powinno zarówno rehabilitację i rewitalizację zdegradowanej tkanki miasta, jak i ochronę i rozszerzanie terenów przyrodniczych. Jednocześnie te tereny otwarte powinny się stać elementami zespalającymi miasto. Nowe projektowanie urbanistyczne ma chronić, przekształcać i wzbogacać place, bulwary i trasy spacerowe, zachowując piękno i wysoki poziom estetyczny wszystkich fragmentów miasta [Nowa Karta Ateńska 2003]¹⁰.

Pod pojęciem rewitalizacji przyrodniczej miast rozumie się obecnie zespół działań na rzecz tworzenia przyjaznego środowiska zamieszkania. Zgodnie

¹⁰ Karta Ateńska przyznaje znaczącą rolę spójności środowiska w kształtowaniu przestrzeni miasta. Oprócz tak już oczywistych potrzeb ochrony nieodnawialnych zasobów naturalnych, takich jak: ziemia, powietrze i woda, dokument zwraca uwagę na problemy zarządzania gospodarką wodną i energetyczną. Podnoszona jest kwestia zasadności powiększania w miastach i ich otoczeniu powierzchni lasów i terenów zielonych. Zakłada się, iż działania te zapobiegną procesom niekontrolowanej urbanizacji.

z wizją miast XXI w. [Nowa Karta Ateńska 2003] w kształtowaniu środowiska miejskiego stawia się na równi przyrodę, krajobraz i tereny otwarte. Zapewnienie kontaktu ze starannie utrzymanymi elementami kulturowego i przyrodniczego dziedzictwa, to podstawa kształtowania wizerunku miasta przyjaznego dla jego mieszkańców. Atrakcyjny krajobraz stawia się w jednym rzędzie z innymi wartościami kulturowymi miasta – z zabytkami architektury, wykopaliskami archeologicznymi, tradycyjnymi osiedlami, parkami, i rezerwatami przyrody. Do tej grupy zalicza się także tereny otwarte – przyrodnicze, rolne oraz powierzchnie wodne. Dlatego nie można dziś rozważać rewitalizacji przyrodniczej w kontekście miasta jako osobnego działania, ale należy rozwiązywać problemy poprawy jakości przyrodniczej w całościowym ujęciu kształtowania zrównoważonego środowiska miejskiego w długotrwałym procesie łączenia „przeszłość, teraźniejszość i przyszłość”.

Głównym problemem dzisiejszych miast jest brak spójności w sensie fizycznym, czasowym, kulturowym i społecznym. Istotną wartością miasta jest ciągłość jego tożsamości, która wymaga umocnienia w dynamicznie rozwijającym się świecie. System wolnego rynku, konkurencja i procesy globalizacji wywołują takie zjawiska, jak np. rozpad istniejących struktur społecznych i gospodarczych, bezrobocie, ubóstwo, przestępczość i przemoc. Miasto przyszłości winno być więc zrównoważone, spójne społecznie i przestrzennie.

Trudności dużych miast europejskich są dziś dobrze znane. Niekontrolowana ekspansja i koncentracja funkcji centralnych, trudności w uzyskaniu pozytywnej integracji historycznych centrów miast z ich przedmieściami dotyczą większości współczesnych miast europejskich [Nowa Karta Ateńska 2003]. Problemy transportu, usług, i złego stanu środowiska zbudowanego oraz przyrodniczego, rodzą potrzebę weryfikacji istniejących planów zagospodarowania pod kątem długotrwałego zrównoważonego rozwoju.

SPÓJNOŚĆ ŚRODOWISKA

W nowym modelu miasta europejskiego podstawą będzie łączenie przeszłości z teraźniejszością i przyszłością przez utrzymanie spuścizny kulturowej i materialnej, zrównoważonego środowiska, aby zapewnić mieszkańcom dobre warunki życia i pracy. Jednym z podstawowych działań będzie zapewnienie właściwego bilansu ekologicznego zgodnie z zasadami rozwoju zrównoważonego. Trzeba podkreślić, iż w sensie rewitalizacji przyrodniczej nie ogranicza się to jedynie do zachowania i powiększenia udziału terenów otwartych w mieście i na jego obrzeżach, ale obejmuje inne działania będące częścią świadomej polityki przestrzennej, które ogólnie można scharakteryzować jako tworzenie unikalnego krajobrazu miejskiego przez ochronę i planowanie wszystkich głównych elementów przyrody i dziedzictwa kulturowego [Gregotti 2005].

Większość współczesnych miast boryka się z problemem nierównego rozwoju poszczególnych jego części i stref przestrzennych. Poszczególne funkcje centralizują się, zanika spójność tkanki miejskiej, przedmieścia „odcinają się” od śródmieść. Jeśli do tego dodamy odrzucaną tezę globalnego rozwoju, dochodzimy do problemu abnegacji zasad urbanizmu [Bolay i Pedrazzini 1999].

Problem tkwi także w strefie społecznej. Dzisiejsze duże miasta prześcigają się w tworzeniu swoistych, spektakularnych dzieł sztuki architektonicznej, często niekorespondujących z historyczną skalą i zasadami planistycznymi. Konkurencja estetyczna między budynkami redukuje często architekturę do kolekcji dzieł sztuki, które stają się jednak negacją miasta [Gregotti 2005].

W ostatnich latach zmieniły się także warunki rozwoju miast. Ludzie korzystający z miasta nie są już tymi, którzy go zamieszkują. Ludzie nie chcą razem zamieszkiwać, nie lubią się wzajemnie, co znacznie wpływa na warunki rozwoju miast. Vittorio Gregotti [2005] mówi, iż niektóre przeobrażenia przestrzeni miejskich spowodowane nowymi technologiami mogą mieć ogromny wpływ na rozwój urbanistyczny i idea marketingu miejskiego wygrywa z wizją miasta różnorodnego (zrównoważonego). Pojęcie „Ekonomia miejska” zastępuje ekonomie przemysłową i co jest najważniejsze, ludność już nie zamieszkuje miast tylko z nich „korzysta”. Te tendencje idą w parze z zanikaniem tradycyjnych społeczności miejskich.

AKTYWNA KONSERWACJA

Aktywna konserwacja [Hassler i in. 2002] jest alternatywą dla dotychczasowych działań mających na celu ochronę miast. Zawiera ona czynnik społeczny, jako podstawę działań polityki konserwatorskiej w miastach. W tradycyjnej konserwacji mamy do czynienia z tworzeniem stref ochrony poszczególnych zabytków architektury. Strefy te obarczone są ryzykiem przeobrażenia w „historyczne skanseny”, pogłębiając „segregację” socjalną. Alternatywą jest przypisanie architektonicznym zabytkom, w strategiach długotrwałego rozwoju „przemysłu miejskiego” (ekonomii miejskiej) [Gregotti 2005], roli integrującej ekologię, ekonomię, socjologię i aspekt kulturowy. Aktywna konserwacja powinna długotrwale chronić przestrzeń miejską poprzez utrzymanie życia społecznego i historycznych mechanizmów rozwoju miasta, by nie stała się jedynie dekoracją dla chwilowych zdarzeń. Przykładem działań w zakresie aktywnej konserwacji jest stworzenie tzw. Eko-muzeów [Kazuoki 2005].

NOWA EKONOMIA – PRZEMYSŁ MIEJSKI

Pod tymi pojęciami rozumie się dzisiaj integrację planowania: miejskiego kulturalnego rozwoju, dziedzictwa krajobrazowego, kreatywnego przemysłu i mieszkalnictwa.

Działania te są ściśle powiązane z odnową przyrodniczą, przywracaniem bioróżnorodności [United Nation 2000], kreowaniem przestrzeni przyciągających mieszkańców i innych „użytkowników” miasta. Przyroda istniejąca lub projektowana staje się częścią integralną projektów identyfikujących przestrzeń miasta; świadczy o jego kulturze urbanistycznej. W wielu miastach europejskich powstał problem przedmieść, gdzie jakość życia mieszkańców jest szczególnie niezadowolająca. Są to głównie dzielnice mieszkaniowe i tereny poprzemysłowe. Większość aktualnie realizowanych projektów regeneracji przestrzeni miejskiej dotyczy właśnie tych terenów. Programy te realizuje się przy udziale mieszkańców. Szuka się w ten sposób możliwości identyfikacji zamieszkującej tu ludności z miejscem, co próbuje się wykorzystać dla „nowej ekonomii”. Daje to z reguły dobre rezultaty, jak np. w Rzymie, Paryżu, Barcelonie.

Nowy plan rozwoju przestrzennego Rzymu, w zakresie ochrony środowiska, skupia się m.in. na ochronie przestrzeni otwartych. Przewiduje się docelowo osiągnąć wskaźnik 23 m² zielonej przestrzeni na jednego mieszkańca. Nowy plan Rzymu przewiduje powiększenie miasta do 129 tys. ha, co uczyni go największym miastem Europy. Obecnie przestrzenie zielone w Rzymie zajmują 41 tys. ha. Składa się na to 19 parków. Tereny zielone istniejące w sercu miasta planuje się powiększyć o ok. 7,9 tys. ha. Główne założenia nowego planu to „różnorodność jako podstawowy aspekt rozwoju”, co ma być realizowane poprzez ochronę środowiska, podniesienie jakości historycznej, urbanistycznej i architektonicznej miasta. W Rzymie zespoły specjalistów z różnych branż tworzą mapę jakości „Carta per la Qualita”. Analizują terytorium miasta i szukają elementów zdolnych generować jakość środowiska miejskiego. Dotychczas zidentyfikowano w Rzymie 9800 zabytków architektonicznych i stanowisk archeologicznych, 502 obiekty poprzemysłowe, 1643 otwarte przestrzenie o wyrażonych wartościach środowiska i ponad 10 tys. obiektów o szczególnej funkcji w strukturze miasta [The New Urban... 2005].

DECENTRALIZACJA MIAST

Obecnie w obrębie dużych miast daje się zauważyć powstawanie nowych ośrodków miejskich usytuowanych na ich peryferiach.. Z modelu monocentrycznego zaczyna się przechodzić w policentryczne układy „dzielnic-miast”. Pozwala to na ożywienie przedmieść, wzmacnia rolę ich samorządów i miejscowej społeczności, przez co pomaga sprawnie realizować programy regeneracji mniejszych przestrzeni miejskich [Gregotti 2005].

Strategie urbanistyczne dla przestrzeni miejskich powinny zapewniać prawdziwą kompleksową rewitalizację, poprawiającą w znacznym stopniu wizerunek miasta. Często jest to tzw. reutilizacja [Gehl 2005], dotycząca to często przestrzeni przyrodniczych, dla których szuka się nowej formy albo odtwarza historyczną, jak np. winnice (Paryż – Parc de Bercy), czy też uprawy rolne w obrębie Wiednia.

Modne i upowszechniane hasło „miasto – frontem do wody” staje się podstawą do kompleksowych rewitalizacji brzegów przepływających przez miasto rzek (Paryż, Londyn, Rzym), czy też wybrzeży morza (Oslo, Kopenhaga).

Poprawa jakości przestrzeni publicznych jest najbardziej efektywną strategią rewitalizacji miejskich, jest mniej kosztowna, szeroko zauważalna i może być zrealizowana stosunkowo szybko z korzyścią dla każdego mieszkańca i gościa miasta [Przesmycka i Przesmycka 2005]. Większość miast, które już poprawiły w ramach prowadzonych strategii rewitalizacji swoje przestrzenie publiczne, kontynuuje ten proces. Sukcesy takich miast, jak Barcelona, Lyon, Kopenhaga, wyrażają się bardziej w efektach rewitalizacji domen przestrzeni publicznych niż w spektakularnych konstrukcjach pojedynczych „dzieł” architektonicznych [Gehl i Gemzoe 2004]. Potwierdza to przekonanie, iż przestrzenie publiczne miasta powinny ożywiać miasto, otwierać i demokratyzować, a przez to utrzymywać jego historyczną tożsamość.

Niektóre miasta zakładają, iż realizując program poprawy jakości „sieci przestrzeni przyrodniczych”, uzyskają zmniejszenie exodusu mieszkańców. Tak np. w 1998 r. wprowadzono „innowacje” w polityce urbanistycznej Genewy. Jednym z czynników zatrzymania ludzi w wyludniającym się centrum była poprawa stanu przyrodniczego istniejących tam przestrzeni publicznych, poprzez tworzenie placów zabaw dla dzieci, odnawianie drzewostanu parków itp. [Ruffieux 1999].

We Francji w roku 2003 uchwalono narodowy program renowacji urbanistycznej (Programme National de Renovation Urbaine). W 2004 r. utworzono Narodową Agencję dla Renowacji Urbanistycznej (ANRU), która dysponując budżetem na różne projekty w wysokości 5,225 miliardów €. Projekty mają poprawić życie w mieście, wprowadzając m.in. różnorodność urbanistyczną, handel, formę urbanistyczną, aktywność ekonomiczną, kulturalną i prawną Operacje poprawy jakości środowiska miejskiego obejmują ponad milion obywateli [Lafont 2005]. Podobne projekty strategii narodowych powstały w większości krajów UE. Wiąże się to z rewizją dotychczas obowiązujących aktów prawnych, co daje możliwość decentralizacji zarządzaniem miastami w celu tworzenia warunków do partycypacji w miejskim rozwoju mniejszych społeczności.

Zgodnie z duchem Nowej Karty Ateńskiej, jej wizji miast europejskich XXI wieku, uważa się, iż wszystkie działania „miejskie” powinny mieć na względzie dobro mieszkańców miasta.

„EKO-MUZEUM”

W Japonii pojawia się nowa idea – „Dziedzictwo, partycypacja, muzeum” – tworzenia miejskich „eco-muzeów” [Kazuoki 2005]. Charakteryzują je trzy elementy: ochrona różnych typów dziedzictwa – naturalnego, kulturowego, regionalnych tradycji przemysłowych; zarządzanie powyższymi z udziałem lokalnej społeczności, dla ich własnej przyszłości; ochrona natury i tradycji jako „muzeum”.

Idea muzeum zakłada ustawiczne kształcenie lokalnej społeczności. Społeczność lokalna winna ustalać kierunki działania muzeum. Wymaga to jednak, by miejscowa społeczność była wystarczająco „wyedukowana”, aby mogła prawidłowo i długotrwale decydować o kierunkach jego działania. Jednocześnie zakłada się, iż „eko-muzeum” powinno kształcić społeczność na swój użytek.

PODSUMOWANIE

Przestrzeń przyrodnicza ma tendencje „znikające” pod presją ekspansji ekonomicznej. W miastach jest coraz mniej przestrzeni otwartych, a więc mniej bioróżnorodności, co wpływa ujemnie na jakość życia miejskiego i jakość istniejących przestrzeni przyrodniczych. Tereny niezabudowane są systematycznie przeznaczane pod zabudowę. W kształtowaniu miasta muszą być brane pod uwagę względy środowiskowe. Należy szukać równowagi między bazującym na ekonomii rozwojem urbanistycznym a zdrowym życiem. Potrzeba istnienia środowiska trwale zrównoważonego powinna określić zasady finansowania ochrony przestrzeni naturalnych wraz i ich bioróżnorodnością. Powinno to się stać podstawowym narzędziem dla strategii zagospodarowania i urbanistyki. Konserwacja różnorodności w swoich odmiennych formach staje się więc głównym długoterminowym celem wyznaczającym poziom „kultury urbanistycznej”.

Aktywna konserwacja musi dziś wyrażać i brać pod uwagę zarówno długoterminowe, historyczne poglądy ekspertów i współludzi społeczności lokalnej, jak i silne ekonomiczne zainteresowania w eksploatowaniu dziedzictwa kulturalnego. Kultura urbanistyczna powinna być zrównoważona i stabilna. Będzie to możliwe w przypadku skumulowania interesów pokoleń w środowisku zurbanizowanym.

PIŚMIENNICTWO

- Bolay J., Pedrazzini Y., 1999. *Ville intermediaires, environnemet et developpement durable*, Document de travail de la DDC 11/99, Berne, Suisse.
- Gehl J., Gemzoe L., 2004. *Publik Space-Public Life*, Danish Architectural Press, 4. Kopenhage.
- Gehl J., 2005. *City of Moditication: The role of The Public Realm*. [w:] *Urban Fetures: continui-ties and discontinuities*. Rome, 2–5 October.
- Gregotti V., 2005. *L’urbain au futur: continuites et discontinuities*. [w:] 49 IFHP World Congress, *Urban futures: continuities and discontinuities*. Rome 2–5 October, 10–11.
- Hassler U., Algreen-Ussing G., Kohler N., 2002. *Cultural heritage and sustainable development in SUIT*, SUIT Position Paper(3) – September.
- Kazuoki O., 2005. *Urban Ecomuzeum movements in japan making a sustainable community through amuseologikal way*. [w:] *Urban Futures: continuities and discontinuities*, Rome 2–5 October 22.
- Lafont R., 2005. *Amenagement du territoire et urbanizme*. [w:] *Latest Developments in The Field of Housing and Planning*, IFHP, Haga, 23–25.

- Nowa Karta Ateńska, Wizja miast XXI wieku, 2003. La Nouvelle Charte d'Athenes 2003, Alinea, Firenze Lizbona.
- Przesmycka E., Przesmycka N., 2005. The future of urbanisation of architecture of the 50s–60s in the context of strategic expansion of Polish towns. [w:] Urban Futures: continuities and discontinuities, Rome 2–5 October, 24.
- Ruffieux M., 1999. Extrait d'un rapport d'activite de l'Association Suisse pour L'Amenagement du Territoire (ASPAN). [w:] Latest Developments in The Field of Housing and Planning, IFHP, Haga, 81–84.
- The New Urban Master Plan for the City of Rome. 2005. [w:] Urban Futures: continuities and discontinuities, 2–5 October, Rome..
- United Nation, 2000. Prospects in world urbanization. [w:] The 2000 revision, United Nations.

THE ENVIRONMENTAL REVITALIZATION OF CITIES – CONTINUATION OR DISCONTINUATION?

Abstract. In recent years we can observe a new approach to city and its value for a human. Various occurrences of urban space degradation require regeneration of urban space in line with the rules of balanced development. The environmental revitalization is not limited to preserving and extending open areas' participation in the city area and its suburbs, but also involves other actions that are a part of conscious, spatial policy of a city. In agreement with a vision of a city of 21. century the policy is about creating individual urban landscape by protecting and planning all main elements of the environment and cultural heritage.

Key words: balanced urban landscape, environment, revitalization, public space